

КОНТРАКТУАЛІЗМ І ПРАВА ТВАРИН

У статті розглядаються дві основні форми контрактуалізму в контексті їх стосунку щодо проблеми дискримінації тварин, зокрема практики тваринництва. Здійснюється порівняльний аналіз між версією контрактуалізму Гоббса та версією контрактуалізму Роулза і Роуллендса. А також наводяться аргументи на користь того, що контрактуалістська теорія Роулза може бути використана для обґрунтування морального обов'язку вегетаріанства.

Ключові слова: контракт, контрактуалізм, права тварин.

В історії філософії контрактуалістську теорію прийнято розглядати як таку, що не може брати під свій захист життя тварин. І хоча це дійсно впливає із форми контрактуалізму, яка представлена в філософії Гоббса, однак не можна дійти такого висновку, виходячи з форми контрактуалізму, що представлена в політичній філософії Джона Ролза.

Твердження, що контрактуалістська теорія (її форма, що представлена у філософії Дж. Ролза) є одним із найбільш сильних союзників захисників прав тварин, вивловив Марк Роуллендс у своїй праці "Права тварин: моральна теорія і практика".

Форма контрактуалізму, яку започаткував Томас Гоббс, згідно якої договір не може брати під свою опіку нерациональних істот, і яка в подальшому справить певний вплив на ту форму контрактуалізму, яка буде представлена в "Теорії справедливості" Джона Ролза, дійсно є послідовною, обґрунтовуючи необхідність укладення контракту лише між раціональними істотами.

В філософії Гоббса договір відіграє роль засобу, що забезпечує моральну поведінку. Таке обґрунтування включає дві умови. Перша умова полягає в тому, що учасники договору мають бути раціональними істотами, щоб розуміти зміст та умови договору. Як зазначає Гоббс – "угоди з тваринами неможливі. Укладати угоди з дикими тваринами неможливо, бо, не розуміючи нашої мови, вони не розуміють і не приймають ніякого перенесення права, не можуть також вони самі перекладати ніяке право на інших, – а без взаємного отримання немає угоди" [1, с. 162]. Друга умова полягає в рівних можливостях учасників; ця умова передбачає, що укладання договору із тими, хто не може заподіяти нам шкоду, не має сенсу. Згідно цього типу контрактуалізму цілі та засоби, які обираються не можуть бути оцінені як об'єктивно правильні або неправильні. Заподіяння шкоди іншим заради досягнення власної мети не є чимось поганим згідно цієї форми контрактуалізму, скоріше це є не раціонально, оскільки інші також можуть завдати шкоди, тому більш вигідно утриматись від такої поведінки, адже це є взаємовигідно. Тому гоббсівський контракт охороняє від рівних по силі суперників, а значить зберігає сили та кошти, які могли б бути використані у боротьбі з цими суперниками.

Друга версія контрактуалізму істотно відрізняється від першої. Якщо перша версія контрактуалізму використовує ідею контракту для того, щоб обґрунтувати мораль і підстави необхідності дотримання правил поведінки, передбачених цим контрактом, то друга версія використовує ідею контракту як евристичний механізм, в межах якого ми можемо визначити і сформулювати принципи, які ми приймаємо [3, с. 196]. Ця форма контрактуалізму передбачає, що контракт може бути використаний, наприклад, для обґрунтування рівного морального статусу; ця версія контрактуалізму походить від Канта.

Версія контрактуалізму Гоббса передбачає, що договір утверджується мовчазною згодою раціональних агентів з рівними силами. Версія ж контрактуалізму Канта містить принаймні мінімальне поняття моральної істини чи об'єк-

тивності, незалежної від договору, досягнутого агентами. Тому для Канта договір матиме значення лише тоді, якщо договірні умови втілюють або наближають нас до моральної істини або правильності. І з цієї позиції мовчазне прийняття договірних умов не є морально правильним. Контракт, згідно цієї другої форми контрактуалізму, швидше потрібно розглядати як пристрій, функція якого полягає у тому, щоб допомогти нам визначити або виявити, що є морально правильним або неправильним, та що має цей стан незалежно від самого контракту. Такий підхід передбачений формою контрактуалізму Канта. Для цієї форми повноваження договору є похідними від влади моральних принципів, які договір допомагає нам розкрити, і якщо це дійсно правильні принципи, то слідуючи цим принципам, ми чинимо правильно.

Також суттєвим моментом є те, що умова рівних можливостей (рівної сили чи влади) та умова раціональності не відіграє важливої ролі в кантівській версії контрактуалізму. Чи може бути індивід включений у договір чи ні, не залежить прямо від його влади або раціональності, але залежить лише від того, що говорить Закон Моралі. Однак дійсно положення про включення нерациональних агентів це потребує додаткових аргументів.

Марк Роуллендс пропонує версію контрактуалізму, яка використовує договір не як засіб з'ясування будь-якого Закону Моралі з позиції Канта, а з принципу, який покладений в основу сучасного морального мислення – принципу рівної поваги інтересів. Функція договору в цьому випадку полягатиме у сприянні з'яванню змісту даного принципу. Належне розуміння цього принципу, згідно Роуллендса, руйнує умови раціональності та рівних можливостей. Хоча творці договору повинні бути раціональними агентами, однак це ще не дає підстав для висновку, що одержувачі захисту повинні бути лише раціональними істотами з рівними можливостями.

Роуллендс використовує версію контрактуалізму Канта, що сформульована в концепції Дж. Ролза, але на його думку, хоча в теорії Дж. Ролза і міститься ядро контрактуалізму Канта, однак воно оточене невдалими і непотрібними елементами версії контрактуалізму Гоббса. Таким чином, Роуллендс ставить собі за мету "exorcise Rawls of his Hobbesian demons" [4, p. 128].

Отже, Роуллендс виходить із форми кантівського контрактуалізму, який надається Дж. Ролзом в "Теорії Справедливості", однак Роуллендс підкреслює суттєву розбіжність між його теорією та теорією Ролза, адже Ролз як політичний філософ застосовує контрактуалізм для визначення природи того, що він називає основною структурою суспільства, шлях, в якому основні соціальні інститути розподіляють основні права і обов'язки і визначають поділ переваг від соціальної співпраці; натомість Роуллендс пропонує використовувати контрактуалістські ідеї в більш широкому сенсі, такому як забезпечення загальної теорії моралі, а точніше – обґрунтування основи для надання моральних прав і обов'язків в цілому.

Суть контрактуалізму Ролза пов'язана із поняттям вихідного становища, з яким у свою чергу пов'язана

ідея завіси невідання. Для контрактуралістської теорії Дж. Ролза важливо виявити на які принципи погодяться люди, які були б позбавлені знання певних фактів про себе. Люди тут перебувають у вихідному становищі, і не знають про факти, що приховані завісою невідання. Вони не знають свого соціально-економічного становища, а також вони не знають своїх природних талантів та здібностей, а також вони не знають свого власного уявлення про благо. Тобто, якщо існують можливі варіанти переконань про те, який спосіб життя є правильним, то люди, що перебувають у вихідному становищі, не знають, яким варіантом переконань вони будуть володіти. Отже, ці люди перебувають у вихідному становищі, вони є раціональними, і основна мета для них полягає у тому, щоб сформулювати таку систему правил, щоб після зняття завіси невідання поставити себе у найбільш вигідні умови [3, с. 196].

За Розлом людина б обрала два принципи справедливості у розподілі благ: перший полягає у тому, що кожна людина повинна мати рівні права на саму велику загальну систему рівних основних свобод, сумісною з аналогічною системою для всіх, а другий принцип полягає у тому, що соціальні та економічні нерівності повинні бути влаштовані таким чином, щоб вони, по-перше, з найбільшою користю найменш забезпечених відповідали принципам економії, і по-друге, були пов'язані з правами та обов'язками, відкритими для всіх в умовах справедливої рівності можливостей.

Розвиваючи контрактуралістську теорію Дж. Ролза, Роулндс підкреслює важливість зв'язку між інтуїтивним аргументом рівності і соціальним аргументом договору, адже це пов'язано із поясненням того, яким чином контрактуралізм може обґрунтувати поширення прав на нерациональних істот.

На думку Роулндса, основи інтуїтивного аргументу рівності полягають в наступному:

1) Якщо людина I не несе відповідальності за володіння властивістю P, то I морально не має права на P.

2) Якщо у I не має морального права на P, то I не має морального права на будь-які переваги, одержувані з володіння P.

3) Для будь-якої людини I, існує набір властивостей $S = (P_1, P_2, \dots, P_n)$ такий, що I володіє S, не будучи відповідальним за зберігання S.

Отже, для будь-якого індивіда I, існує безліч властивостей S таких, що I не має морального права на вигоду від володіння S [4, р. 133].

Якщо певна властивість є незаслуженою, а саме, – якщо той, хто володіє певною властивістю нічого не зробив для того, щоб нею володіти, то він відповідно не має права на будь-які переваги, які можуть бути отримані з цього володіння. I Ролз підтримує цей принцип. Адже наприклад, народження з певним соціальним становищем у суспільстві, що пов'язано з певною соціальною, расовою, економічною або гендерною групою – це незаслужене становище. Тому індивід не заслуговує ні певних переваг, ні покарання від володіння певною властивістю. Тобто економічні або соціальні нерівності є незаслуженими, і, відповідно, несправедливо через це когось ставити у гірше становище або позбавляти певних прав. Роулндс звертає увагу на те, що концепція рівних можливостей, так як вона розуміється у сучасній ліберальній культурі, не надає значення тому, що існує ще багато властивостей, які незаслужені. Зокрема, природні здібності або можливості таким же чином незаслужені, як і соціальні, расові, економічні та гендерні властивості. Ніхто не заслуговує того, щоб народитися вродливим або потворним, атлетично обдарованим або фізично слабким. Тому Роулндс напо-

лягає на тому, що принцип рівних можливостей, який втілений в сучасній ліберальній ідеології реалізується не послідовно [4, р. 133]. Таким чином в теорії Дж. Ролза є певний дисонанс між втіленням принципу і послідовною прихильністю до цього принципу.

Як уже зазначалося, як і в теорії Ролза, так і в концепції Роулндса важливе значення відіграє поняття вихідного становища. Вихідне становище є інтуїтивним тестом справедливості. Роулндс наводить приклад, що вихідне становище – це приблизно такий самий вибір як вибір людини, що розрізає піцу, але вона не знає який шматочок піци дістанеться їй, тож розподільник прав сам не знає, в якому місці розподільної схеми буде він, і це незнання змушує його здійснювати справедливий розподіл. Це підтверджує, що ідея вихідного становища використовується як евристичний механізм для моделювання моральної рівності індивідів.

Роулндс починає переглядати це поняття вихідного становища Дж. Ролза із важливого уточнення. Оскільки вихідне положення не слід розглядати як реальний стан справ, але варто розглядати як евристичне поняття певний інструмент уявлення. За Роулндсом, цей процес міркувань виглядає приблизно так: "As a matter of fact, I have property P. But what if I did not have P? What principles of morality would I want adopted if I didn't have P?" [4, р. 143].

Отже, уточнення М. Роулндса полягають в наступному:

1) не існує жодних вимог, що, щоб бути у вихідному становищі, треба обмежити всі властивості людини. Тобто, не потрібно уявляти себе без будь-яких властивостей. Все, що потрібно, так це поступово призупиняти віру у те, що ми володіємо кожною індивідуальною властивістю.

2) необхідно дотримуватись важливого розрізнення між тим, що ми можемо назвати, уявляючи це і уявляючи на що це буде схоже. Наприклад, чоловік входить у вихідне становище, припускаючи, що у нього відсутня властивість бути чоловіком, отже він повинен поставити запитання про те, які моральні принципи він би хотів отримати в даній ситуації [4, р. 143].

Варто також підкреслити, що для Роулндса ні множинність агентів, ні поняття договору не мають важливого значення щодо ідеї вихідного становища. Головним є те, що будь-яка можливість несправедливості виключається незнанням нашого становища в суспільстві.

Отже, запропонована версія контрактуралізму Роулндса, яка бере за основу поняття вихідного становища, що пов'язане із завісою незнання, не вимагає включення умови рівних можливостей агентів, як цього вимагає теорія Гоббса.

Що стосується умови раціональності, то згідно Роулндса, той факт, що раціональні агенти є відповідальними за розробку моральних принципів, не говорить на користь того твердження, що ці принципи стосуються лише самих раціональних агентів. Як уже зазначалося, людина не приймає рішення щодо того, якими природними властивостями вона буде наділена, це рішення не її, а природне, отже, це морально довільна властивість, а тому у людини не має морального права на володіння нею, відповідно не має права на отримання переваг від неї. Тому ми виключаємо через завісу невідання такі властивості як раса, стать, інтелект, саме тому, що вони є морально довірливими властивостями, які не залежать від нас. Тому раціональність є незаслуженою властивістю, відповідно, у вихідному становищі ми не можемо знати чи після зняття завіси невідання ми виявимося раціональними агентами чи ні. Отже, й моральні принципи ми маємо обирати відповідно до такого незнання.

Що раціональність має бути виключена через завищу невідання Роуландс підкріплює наступним твердженням: "none of us can be certain how much of our lives will be lived as a rational agent. We all know that during the early years of our lives we were not rational agents. We suspect that the later years of our lives might return us to the same state. And at every moment in between, the possibility of irreparable brain trauma due to accident or illness dogs our tracks." [4, p. 150]. Тому можна назвати навіть нераціональною відмову від визнання вищезгаданих можливостей або випадковостей, і відповідно є нераціональним обирати моральну систему, яка не враховує цих можливостей.

Отже, поняття вихідного становища, як і у Дж. Ролза, так і у Роуландса відіграє дуже важливу роль. Саме у вихідному становищі через завищу невідання ми виключаємо знання свого виду і свого статусу як раціонального або морального агента. І цей суто теоретичний механізм виявляється тестом на справедливість для всієї діяльності людства стосовно тварин. З позиції контрактуалізму, на думку Роуландса, моральність розв'язання тварин для їжі залежить від раціональності вибору, який ми здійснюємо у вихідному становищі через завищу невідання. Тому окрім того, що ніхто не може знати в яку саме групу він потрапить після зняття завищи невідання (1. люди; 2. тварини, яких люди зазвичай не вживають у їжу; 3. тварини, яких люди вживають у їжу, на яких, проводять досліди, тестування товарів і т. д.), Марк Роуландс пропонує також розглянути питання про те, що, кожна із груп втрачає від вибору, який ми здійснюємо у вихідному становищі.

Розглядаючи питання про те, що втратить людство, якщо відмовиться від практики тваринництва, Роуландс доходить висновку, що дійсно людство змушене буде від чогось відмовитись, однак він підкреслює, що ця відмова не стосується життя та здоров'я. Адже хоча м'ясо і є джерелом надходження необхідних для організму амінокислот, однак воно не є істотним у цьому відношенні джерелом, бо необхідні для організму амінокислоти можуть бути отримані також і з рослинних білків. Тому єдине, від чого людство повинне було б відмовитись – це певні смакові задоволення, адже м'ясо для багатьох людей є смачним, і навіть деякі вегетаріанці можуть певною мірою страждати від такої втрати. Хоча як слушно підкреслює Роуландс, – вегетаріанство і вживання смачної їжі – не є взаємовиключними варіантами. Але навіть якщо припустити, що м'ясні страви дійсно є більш смачними, ніж вегетаріанські, ми все ж маємо брати до уваги в першу чергу те, що, у порівнянні із цією такою втратою, втрачають тварини. Очевидно, що ми втрачаємо певні смакові задоволення, тварини – втрачають своє життя, а також усі можливості, які не можуть бути реалізовані у зв'язку із проведенням людством практики тваринництва; тому вони не лише втрачають своє життя, але й фактично смерть для них виявляється довгоочікуваним порятунком, адже все своє життя вони змушені проводити у жахливих

умовах, де щоденно піддаються жорсткому поводженню. Отже, коли порівняти людські "страждання" через відмову від вживання м'яса із тим стражданням тварин, яких використовують для їжі, вибір виявляється очевидним, і як слушно зазначає Роуландс: "what one stands to lose as a human is surely inconsequential compared to what one stands to lose as a cow, or pig, or lamb. After all, how many lamb chops would one be prepared to accept for one's life?" [4, p. 165]. Тому раціональний вибір має бути здійснено на користь світу, у якому вегетаріанство було б морально обов'язковим для людей. Отже, якщо контрактуалізм підтверджує, що через механізм вихідного становища, ми робимо вибір на користь світу, де вегетаріанство є морально обов'язковим, цей вибір є морально обґрунтованим і для реального світу.

Заслуга Марка Роуландса полягає у тому, що він намагається версію контрактуалізму, яка сформульована Джоном Ролзом, зробити більш послідовною. Роуландс пропонує Дж. Ролзу не зупинятись лише на тому, щоб піддати тесту на справедливість наше соціальне та економічне становище, адже сама теорія дозволяє нам піти далі, і з'ясувати чи є справедливим наше переконання, що сам факт народження людиною дає нам моральне право на експлуатацію інших видів тварин. Людина, перебуваючи у вихідному становищі, одним із моральних принципів світу, у якому їй довелося би жити, обрала б вегетаріанство, адже у вихідному становищі вона не знає чи стане вона людиною або твариною, яка буде страждати від практики промислового тваринництва чи буде використана як матеріал для медичних, військових чи наукових експериментів.

Звісно, що сам принцип вихідного становища, ні у Дж. Ролза, ні у М. Роуландса не є положенням, що відображає будь-який стан справ, скоріше це є механізм для прояснення того, що має розумітися під справедливими принципами.

Отже, розглянувши дві основні форми контрактуалізму, із врахуванням важливих зауважень Марка Роуландса, можна дійти висновку, що переконання, яке є поширеним і сьогодні, в тому, що контрактуалізм не може брати під свій захист життя нераціональних істот, зокрема тварин, послідовно витікає лише із першої форми контрактуалізму, що походить від Гоббса. Однак версія контрактуалізму, що представлена в теорії Дж. Ролза, якщо послідовно їй слідувати, не дає підстав стверджувати, що під захист контракту підпадають лише раціональні істоти, і це є суттєве уточнення, яке в цілому має важливе значення для загальної теорії моралі.

Список використаних джерел

1. Гоббс Томас. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Томас Гоббс; [пер. з англ. Р. Димерець]. – К.: Дух і літера, 2000. – 600 с. 2. Кант І. Метафізика нравів / [пер. с нем. С. Шейман-Топштейн, Ц. Арзаканян] // Кант. Сочинения: [в 8 т.]. Т. 6. – М.: Чоро, 1994. – 613 с. 3. Ролз Дж. Теорія Справедливості / Дж. Ролз; [пер. з англ. О. Мокровольського]. – К.: Вид. Соломії Павличко "Основи", 2001. – 822 с. 4. Rowlands M. Animal Rights: Moral Theory and Practice / M. Rowlands. – New York: Palgrave Macmillan, 2009. – 240 p.

Надійшла до редколегії 04.10.2013

В. А. Ворона

КОНТРАКТУАЛІЗМ І ПРАВА ЖИВОТНИХ

В статті розглядаються дві основні форми контрактуалізму в контексті їх стосунку до проблеми дискримінації тварин, в частині практики тваринництва. Здійснюється порівняльний аналіз між версією контрактуалізму Гоббса і версією контрактуалізму Роулза і Роуландса. Також приводяться аргументи в підтвердження того, що контрактуалістська теорія Роулза може бути використана для обґрунтування морального боргу вегетаріанства.

Ключевые слова: договір, контрактуалізм, права тварин.

V. A. Vorona

CONTRACTARIANISM AND ANIMAL RIGHTS

In this paper two main forms of contractarianism in the context of their relationship to the problem of discrimination against animals, particularly animal breeding practices are considered. The comparative analysis between the Hobbes and Rawls and Rowlands versions of contractarianism is conducted. The paper also argues that Rawls' contractarianism theory can be used to justify the moral duty of vegetarianism.

Keywords: contract, contractarianism, the rights of animals.